

Podstawy prawne nauczania religii w szkołach publicznych a jednoosobowe grupy katechetyczne.

Przedmiot opinii

Jedna z parafii ewangelickich w centralnej Polsce, prowadząca dotychczas zajęcia z religii w grupach międzyklasowych w pozaszkolnym punkcie katechetycznym, napotkała trudności w akceptacji liczebności niektórych grup. Biorąc pod uwagę fakt, że mamy do czynienia z kościołem mniejszościowym, siłą rzeczy niektóre grupy liczyły mniej niż 7 uczniów; funkcjonowały również grupy jednoosobowe, ponieważ uczestnicy byli na tak różnych poziomach edukacji, że nieracjonalnym byłoby łączenie ich w jedną grupę. Taka praktyka, dotychczas aprobowana przez organy założycielskie szkół, została w tym roku, przez jeden z nich, zakwestionowana. Stowarzyszenie SOISH przygotowało na potrzeby parafii opinię uzasadniającą funkcjonowanie grup mniejszych niż siedmioosobowe w kontekście realizacji konstytucyjnej zasady wolności religijnej i jej odzwierciedlenia w aktach prawnych niższego rzędu.

1. Konstytucja RP

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku¹, zawiera dwa przepisy odnoszące się wprost do problematyki nauczania religii - art. 53 i 48, które stanowią podstawę prawną do jej nauczania przez kościoły i inne związki wyznaniowe. Nauczanie religii stanowi realizację prawa do wolności religijnej.

Wolność religijna – w rozumieniu przede wszystkim nauczania Soboru Watykańskiego II - związana jest z postrzeganiem człowieka jako osoby zdolnej do poznania prawdy obiektywnej, w tym religijnej, a równocześnie zdolnej do dokonywania wyboru – przyjęciu bądź odrzuceniu owej prawdy². Jej źródło stanowi godność osoby ludzkiej. Istotne znaczenie ma fakt, że wolność religijna nie jest człowiekowi nadana ani przez państwo, ani przez Kościół, jednakże zarówno państwo jak i Kościół jest zobowiązane do jej uznania i ochrony³.

Istota wolności religijnej przejawia się w dwóch aspektach: wewnętrznym – wolności sumienia i zewnętrznym – wolności do uzewnętrzniania swoich poglądów zarówno prywatnie,

¹ Dz.U. 1997 Nr 78 poz. 483.

² Por. Deklaracja o wolności religijnej, nr. 2.

³ Por. J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013, s. 119.

jak i publicznie oraz wolności od przymusu zewnętrznego w zakresie ujawniania swoich przekonań. Ten zewnętrzny aspekt wolności religijnej jest chroniony prawem.

Wolność religijna w wymiarze zewnętrznym we współczesnej kulturze prawnej jest postrzegana w wymiarze pozytywnym – wolność uzewnętrzniania swoich poglądów religijnych i negatywnym – wolność od przymusu zewnętrznego. Gdzie przymus zewnętrzny jest rozumiany jako pochodzący od osób, grup osób, czy też władzy publicznej.

Zgodnie z koncepcją przyjętą przez polskiego ustawodawcę do kręgu podmiotów wolności religijnej zaliczamy:

- 1) **każdego człowieka** - bez ograniczeń wynikających z takich okoliczności, jak narodowość, rasa, czy obywatelstwo; ustrojodawca nie przesądza jednak jednoznacznie, czy jednostka, aby w pełni korzystać z wolności religijnej musi być pełnoletnia⁴. Termin „człowiek” zastąpił stosowane w Konstytucji 1952 r. pojęcie „obywatel” podkreślające ściśle powiązanie podmiotu praw z państwem;
- 2) **rodzinę i rodziców**⁵ oraz
- 3) **Kościoły i inne wspólnoty religijne o uregulowanej sytuacji prawnej**⁶.

Zakres podmiotowy wolności religijnej został określony w art. 53 ust. 2- 7 poprzez opisany w nich katalog uprawnień. Ochrona konstytucyjna obejmuje zarówno pozytywny, jak i negatywny aspekt wolności religijnej. Wolność religijna w rozumieniu pozytywnym, zgodnie z art. 53 ust. 2, obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Nadto, zgodnie z wolą ustrojodawcy, **rodzice mają prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem**⁷ a **Kościoły i związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej mogą nauczać religii w szkole**⁸.

⁴ Wątpliwość ta wydaje się być uzasadniona w kontekście postanowień art. 48 ust. 1 Konstytucji RP, zwłaszcza, że art. 53 ust. 3 stanowi wprost, że po osiągnięciu pełnoletniości uczeń samodzielnie decyduje o uczęszczaniu na lekcje religii.

⁵ W związku z tym, że brak jest konstytucyjnej definicji pojęcia „rodzice” przyjmuje się jego rozumienie stosowane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym – por. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis, komentarz do art. 53 pkt 12.

⁶ tzn. zarejestrowany Kościół lub związek wyznaniowy posiadający osobowość prawną – por. B. Banaszak, *Konstytucja...*, komentarz do art. 53 pkt 13

⁷ Art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1

⁸ Art. 53 ust. 4

Wolność religijna w aspekcie negatywnym obejmuje zakaz:

- 1) zmuszania kogokolwiek przez kogokolwiek do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w praktykach religijnych⁹ oraz
- 2) zobowiązywania przez organy władzy publicznej do ujawniania swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania¹⁰.

Bez najmniejszych wątpliwości można stwierdzić, że nauczanie religii stanowi formę uzewnętrznienia religii, stąd warto w tym miejscu wspomnieć, że może być ono ograniczone jedynie na mocy ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób¹¹.

Ponadto, nauczanie religii stanowi konsekwencje wspomnianego już art. 48, który stanowi, że: *„Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględnić stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”*.

2. Prawo międzynarodowe

Kwestię wolności wyznawania religii, której przejawem jest również jej nauczanie reguluje przede wszystkim art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku: *„Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub wiary oraz wolność głoszenia swej religii lub wiary, bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie lub prywatnie poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i praktyk religijnych”*.¹²

Ponadto art. 26, stanowi, że każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauczanie powinno w swym zakresie uwzględniać całkowity rozwój człowieka oraz umacniać poszanowanie jego praw i podstawowych wolności. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka **przyznaje prymat rodzicom w wyborze wykształcenia dla swoich dzieci**.¹³

Zagadnienie wolności wyznawania religii podejmuje Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku, gdzie w art. 16 państwa – strony zobowiązują się

⁹ Art. 53 ust. 6

¹⁰ Art., 53 ust. 7

¹¹ Konstytucja RP, art. 31

¹² Art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka; <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>, dostęp: 15.07.2020 r.

¹³ K. Warchałowski, *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*, Lublin 1998, str. 29.

do **poszanowania wolności rodziców lub opiekunów prawnych w zapewnieniu swym dzieciom wychowania religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem**.¹⁴

Europejski system ochrony praw człowieka także zawiera przepisy gwarantujące wolność religijną w zakresie nauczania. Artykuł 1 I Protokołu do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności stanowi, że: „*nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi*”.¹⁵

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, w art. 10, ust. 1, stanowi: „*każdy ma prawo do swobody myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność do zmiany religii, bądź przekonania oraz swobodę manifestowania religii lub przekonania poprzez kult, nauczanie, praktykę i obrzędy religijne, czy to samotnie czy wspólnie z innymi, publicznie, bądź na osobności*¹⁶. (...) Swoboda tworzenia instytucji oświatowych według zasad demokratycznych oraz prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wykształcenia i nauczania zgodnie z ich religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi przekonaniem winny być uszanowane według zasad państwowych ustalających korzystanie z takich swobód i praw (...). Unia winna szanować różnorodność kulturową, religijną i językową”.¹⁷

Potwierdzenie praw rodziców do wychowywania i nauczania swoich dzieci państwa europejskie wyraziły w art. 16 Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności, przyjętej przez Parlament Europejski w 1989 r. zapewniając prawo rodzicom do kształtowania edukacji zgodnie z ich przekonaniem religijnymi i filozoficznymi.

3. Gwarancje ustawowe

Pierwszym aktem rangi ustawowej regulującym zagadnienie nauczania religii przez kościoły i związki wyznaniowe jest ustawa z 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, której art. 20 stanowi: „**Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą nauczać religii oraz wychowywać religijnie dzieci i młodzież, zgodnie z wyborem dokonany**

¹⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz. U. 1977, Nr 38, poz. 167.

¹⁵ Protokół Pierwszy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz. U. z 1995 r. Nr 38, poz. 167.

¹⁶ Art. 10 ust. 1 Karty Praw Podstawowych UE,

http://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422, dostęp: 15.02.2017 r.

¹⁷ Art. 22 Karty Praw Podstawowych UE.

przez ich rodziców lub opiekunów prawnych”¹⁸. Zgodnie z ustępem 2 nauczanie religii dzieci i młodzieży zostało uznane za wewnętrzną sprawę kościołów i innych związków wyznaniowych. Nauczanie religii organizowane, zgodnie z programem ustalonym przez władze kościoła lub innego związku wyznaniowego, mogło być prowadzone tylko w punktach katechetycznych znajdujących się w kościołach, domach modlitwy i innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania nimi. Po nowelizacji ustawy¹⁹ dodano nowy ustęp - trzeci, zgodnie z którym nauczanie religii mogło odbywać się również w szkołach: „*Nauczania religii uczniów szkół publicznych i wychowanków przedszkoli publicznych może odbywać się również w szkołach i przedszkolach na zasadach określonych w odrębnej ustawie*”²⁰.

Podstawy prawne dla nauczania religii wyznacza art. 12 ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty²¹, zgodnie z którym w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych i gimnazjach organizuje się nauczanie religii na życzenie rodziców, w szkołach ponadgimnazjalnych na życzenie rodziców lub uczniów, z zastrzeżeniem, że po osiągnięciu pełnoletności o uczęszczaniu na lekcje religii decydują sami uczniowie. Szczegółowe przepisy w odniesieniu do warunków i sposobu wykonywania przez szkoły nauczania religii zawiera rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły nauczania religii (dalej: rozporządzenie MEN).

4. Organizacja nauczania religii w placówkach publicznych

Rozporządzenie MEN powtarza zasadę, że lekcje religii są organizowane na życzenie osób zainteresowanych, a więc odpowiednio rodziców, bądź samych uczniów. Oznacza to, że polski model nauczania religii zakłada pełną fakultatywność w tym zakresie, co należy uznać z konstytucyjnego punktu widzenia za rozwiązanie najbardziej optymalne²². Dla grup nie mniejszych niż 7 osób przedszkola i szkoły mają obowiązek zorganizowania lekcji religii; jeśli liczba chętnych jest mniejsza, **zajęcia są organizowane w grupie między oddziałowej lub międzyklasowej**²³.

¹⁸ Dz. U. 1989, Nr 20, poz. 155.

¹⁹ patrz.. art. 101 ustawy o systemie oświaty.

²⁰ art. 20, ust. 3 ustawy o systemie oświaty.

²¹ tj. Dz.U. 2016 poz. 1943.

²² por. M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, wyd. VI., Lex 2015.

²³ § 2 ust. 1 Rozporządzenia MEN.

Gdy w szkole lub przedszkolu wolę uczęszczania na religię danego wyznania zgłosi mniej niż 7 uczniów, organ prowadzący szkołę w porozumieniu z właściwym kościołem lub związkiem wyznaniowym organizuje lekcje religii w grupie międzyszkolnej lub pozaszkolnym punkcie katechetycznym²⁴. Dopuszczalne jest nieodpłatne udostępnienie sal lekcyjnych na cele katechetyczne w dni wolne od zajęć, dla tych podmiotów wyznaniowych, które organizują zajęcia z religii poza systemem oświatowym²⁵. Szkoła jest zobowiązana do organizacji zajęć wychowawczych dla uczniów, którzy nie uczęszczają na zajęcia z religii²⁶

Podstawy programowe oraz podręczniki opracowuje i zatwierdza właściwa władza kościoła lub związku wyznaniowego i przedstawia Ministrowi Edukacji Narodowej do wiadomości²⁷. Nauka religii w publicznych placówkach oświatowych wszystkich typów odbywa się w wymiarze 2 godzin lekcyjnych tygodniowo. Wymiar lekcji religii może zostać zmniejszony jedynie za zgodą odpowiedniej władzy zwierzchniej²⁸.

5. Wnoski

Mając na uwadze powyższe, w odniesieniu do jednoosobowych grup katechetycznych stwierdzić należy, że:

1. § 2 ust. 1 Rozporządzenia stanowi, że jeśli liczba chętnych na zajęcia z religii jest mniejsza niż 7 osób, zajęcia powinny odbywać się w grupie międzyoddziałowej lub międzyklasowej. Zapis ten nie ma zatem charakteru obligatoryjnego, bowiem w takim przypadku ustawodawca posługiwałby się terminem „muszą się odbywać” albo „odbywają się”. Stąd też należy go traktować jako zalecenie.
2. Z perspektywy *ratio legis* powyższego przepisu należy wywieść, że grupy międzyklasowe powinny funkcjonować tam, gdzie jest to racjonalnie uzasadnione; a więc wtedy, gdy w jednej grupie katechetycznej mogą pobierać naukę osoby będące na tym samym etapie edukacyjnym. W innym przypadku, tworzenie takiej grupy traci walor edukacyjny i godzi w prawo do nauczania religii. W tym konkretnym przypadku, grupy jednoosobowe odnoszą się do dzieci z „zerówki, klasy czwartej i siódmej. Zatem trudno sobie wyobrazić utworzenie dla nich jednej grupy katechetycznej, bowiem każde

²⁴ § 2 ust. 2. Rozporządzenia MEN.

²⁵ § 2 ust. 5. Rozporządzenia MEN.

²⁶ § 3 ust. 3. Rozporządzenia MEN.

²⁷ § 4 Rozporządzenia MEN.

²⁸ § 8 Rozporządzenia MEN.

z nich znajduje się na innym etapie edukacji. Takie rozwiązanie zatem byłoby zarówno nieracjonalne, jak też dyskryminujące.

3. Mając na uwagę sytuację Kościołów mniejszościowych, do których Kościół ewangelicko-reformowany niewątpliwie należy, trzeba mieć na uwadze fakt, że liczba zainteresowanych uczęszczaniem na zajęcia będzie siłą rzeczy niska. Jednak z tego faktu nie może wynikać ograniczanie możliwości udziału w zajęciach z religii w szkole publicznej, bowiem nosiłoby ono znamiona dyskryminacji ze względu na wyznanie.
4. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt prymatu zasady wolności religijnej i prawa rodziców do kształcenia dzieci zgodnie z ich światopoglądem, które to zasady mają rangę konstytucyjną, nad zapisami rozporządzenia, będącego aktem niższego rzędu, które co więcej ma jedynie charakter organizacyjny i nie odnosi się do samej istoty prawa do nauczania religii. Zatem prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoim światopoglądem, z którego wynika prawo do nauczania religii, ma prymat nad zasadami organizacji nauczania, w tym liczebności grupy.
5. Wreszcie należy zwrócić uwagę na utrwalony w tym względzie *usus* funkcjonowania jednoosobowych grup katechetycznych w latach ubiegłych, nigdy niekwestionowany przez organy założycielskie szkół publicznych.

Autor: Agnieszka Filak